УДК 347.19
DOI 10.33244/2617-4154.2(9).2022.187-194

А. М. Лазебний,
канд. юрид. наук, доцент
e-mail:a_lazebna15@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-9812-6151;
А. А. Щербина,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту права, Державний податковий університет
e-mail: shcherbyna.alona1@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-0138-0132

БІОЛОГІЧНІ СЛІДИ ЛЮДИНИ ЯК ПІДКАЗКА У РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ

Стаття висвітлює значення дослідження біологічних слідів людини у кримінальній та інших практиках розслідування злочинів. У статті вказані основні види слідів біологічного походження, їх характеристика та методи дослідження. Проаналізовано чинне законодавство України щодо розслідування злочинів в аспекті біологічних слідів людини.

Динаміка злочинності, удосконалення та урізноманітнення способів виконання злочинів, використання злочинцями сучасних технічних засобів вимагають від слідчих (прокуратури, суду) спеціальних знань. Кримінально-процесуальний кодекс України передбачає можливість залучення до проведення слідчих дій (розшуків), особливо при огляді місця події, спеціалістів. Запрошення відповідальних експертів має на меті допомогти слідчим виявити, отримати та вилучити докази. Це прискорює процес проведення слідчих дій (обшуку), це значно полегшує роботу слідчого, пов'язану з визначенням того, які факти є причинно-наслідковими, де і коли які ознаки можуть бути виявлені, а також яким чином технологія використовується для їх виявлення. Спеціалісти допомагають слідчим визначити межі огляду місця злочину, визначити механізм подій, знайти посилання на сліди та інші речові докази, виявити механізми скоєних злочинів.

Аргументовано, що огляд як слідча дія (оперативно-розшукова) полягає в безпосередньому спостереженні та дослідженні речових об'єктів, що мають відношення до обставин злочинного діяння особи. У рамках цього процесу прокурор/слідчий встановлює (виявляє), досліджує (наскільки це можливо на цьому етапі) та збирає інформацію про фактичні докази, що мають значення для кримінальної справи.

© Лазебний А. М., Щербина А. А., 2022

Доведено, що криміналістичні завдання включають: виявлення слідів злочину та інших предметів, які можуть бути використані як речові докази у кримінальних справах, пояснення у кримінальних справах, розбір інших ситуацій, що стосуються кримінальних справ.

Ключові слова: *біологічні сліди людини, розкриття злочинів, криміналістика злочинів, ДНК експертиза, заходи виявлення, процедура розслідування.*

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування важливості розслідування злочинів за допомогою дослідження біологічних слідів людини.

Постановка проблеми. У процесі взяття біологічної проби у людини необхідна допомога фахівця щодо створення належного середовища й умов для взяття проби, використання інструментів і пристроїв, а також якість і достатність отриманої проби Визначити кількість, пояснити правила та методи збору, пакування, зберігання тощо. Під час підготовки звіту експерт допомагає експерту правильно описати назву, якість, характеристики упаковки та інші аспекти зразка.

Крім загальних правил процедури і тактики отримання індивідуальних біологічних зразків, існують спеціальні правила, зумовлені їх особливостями та необхідністю дотримання існуючих технічних, гігієнічних та інших норм. Допомога експертів важлива не тільки у відборі зразка, а й в оцінці його придатності та придатності для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти розслідування злочинів за допомогою дослідження біологічних слідів людини вивчали такі науковці: П. Д. Біленчук, М. Н. Курко, С. М. Стахівський, Н. М. Дяченко, А. О. Єрмолаєва, С. М. Чепіга, Р. О. Старовойтова, І. М. Дручініна, В. Г. Бурчинський, Г. Ф. Кривда, Н. М. Дьяченко, С. М. Гурін та ін.

Виклад основного матеріалу. Проведення перевірок також включає: опис і документування всього, що було вилучено під час перевірки. Вжиття заходів щодо охорони вилучених під час проведення заходів речей, слідів і документів. Своєчасність та якість огляду дають змогу виявити сліди та предмети, що вказують на особу злочинця, інколи на привід його дій, можна з'ясувати умови готування, приховання злочинних слідів. Сумарні докази сприяють створенню версій і розробці способів їх перевірки.

Професійна консультація для участі в слідчій (розшуковій) діяльності є необов'язковою і визначається слідчим [8].

Недостатньо просто виявити сліди злочину, вони повинні бути точно зафіксовані криміналістичним шляхом, інакше вони не матимуть правового значення і не зможуть бути використані як доказ. Основною формою криміналістичної корекції є опис слідчих дій (протокол). Порядок участі експертів і результати дослідження слідів на місці виявлення відображаються в протоколі слідчої (розшукової) операції.

У протокол заносяться відомості, що мають значення для збирання доказів у результаті застосування експертизи та є очевидними для всіх учасників слідчої (розшукової) дії.

Програми повинні містити дані про фізичний стан навколишнього середовища (температура, освітленість, задимленість тощо), води, ґрунту, практичні навички фото- та відеозйомки, використання науково-технічних засобів.

Перед початком пошуку слідів біологічного походження потрібно вжити всі заходи для захисту останніх від зараження власними біологічними речовинами (дотик руками без гумових рукавичок, чхання, кашель, інтенсивні емоційні розмови тощо) [3].

Для визначення наявності видимих слідів спочатку проводиться зовнішній огляд предмета у світлий час доби без використання технічних методів, потім об'єкт досліджують у штучному та косому світлі за допомогою лупи та УФ-світла.

Зазвичай використовується лупа з широким полем зору та малим збільшенням (2,5х). Особливо корисною є лупа зі світлом, яка є частиною науково-технічного обладнання дослідника. Для перегляду деталей і вимірювання з точністю до 0,1 мм можна використовувати лупу з 10-кратним масштабом, встановлену на штативі.

Дослідження люмінесценції під впливом ультрафіолету проводять у темній кімнаті. Для перегляду дрібних предметів можна затемнити будь-яку частину кімнати.

Використовуючи джерела ультрафіолетового випромінювання, майте на увазі, що деякі матеріали не починають світитися відразу після впливу. Тому не поспішайте переміщати джерело світла з одного об'єкта на інший, але й довго не зволікайте, адже ультрафіолетові промені можуть зруйнувати біологічні матеріали, особливо ДНК. Максимальний світловий ефект досягається, коли світловий промінь спрямований перпендикулярно досліджуваній площині. Робота у фотолабораторії вимагає практики (зорової адаптації), тому успішне спостереження можливе вже через декілька хвилин після початку затемнення. УФ-лампу варто включити за 3–5 хвилин до використання, щоб лампа була в режимі постійного променя [4].

Для використання слідів біологічного походження як речових доказів у кримінальному провадженні необхідно не лише їх ідентифікувати та отримати, а й уникати зміни суттєвої криміналістичної інформації на всіх етапах поводження з речовими доказами.

Як і у випадку з виявленням слідів, потрібно приділяти увагу вилученню слідів та пакуванню. Слід, зіпсований через те, що він був видалений і упакований неправильно, зіпсує всю вашу попередню роботу. Консервація слідів залежить від способу та якості упаковки, яка зберігає сліди біологічного походження від можливих зовнішніх факторів (забруднення, вологість тощо).

Необхідно чітко дотримуватися заходів щодо збереження відбитків у тому вигляді, в якому вони були знайдені. Щоб сліди рідини (наприклад, крові) не розкладалися на транспортному предметі, його варто сушити за кімнатної температури, без нагрівальних приладів, прямих сонячних променів і протягів. Усі ці фактори значною мірою впливають на хід розслідування, особливо коли особи ідентифікуються шляхом подальшого аналізу ДНК. Як пакувальний матеріал, для таких товарів потрібно використовувати картонні конверти [6].

Інструменти, які використовуються для видалення біослідів, попередньо обробляють 70 % розчином етилового спирту, а потім очищають сухим ватним тампоном після

обробки одного сліду та перед обробкою іншого. Вимога ґрунтується на необхідності усунення факту переміщення частинок (зараження) з однієї бойні на іншу. На практиці дослідники й експерти часто не дотримуються найпростіших вимог щодо вилучення та упаковки слідів біологічного походження.

Під час вилучення об'єктів біологічного походження експерт допомагає уникнути пошкодження або зміни властивостей цих об'єктів у разі їх подальшого транспортування та зберігання, особливо важливою є правильна упаковка матеріалів.

Біологічні сліди є важливими речовими доказами не лише у кримінальних провадженнях за вбивства, напади з обтяжуючими обставинами, грабежі, згвалтування та грабежі, а й в інших злочинах проти людей.

Сліди біологічного походження – це кров, сперма, слина, піт і шкірне сало, волосся, кістки, органи, тканини, сліди запаху та інші (нігті, виділення).

Вивчення механізму появи слідів біологічного походження важливо для встановлення всіх обставин. Це дає змогу встановити місце вчинення злочину, місцезнаходження та положення потерпілого та винного в момент нанесення тілесних ушкоджень, траєкторію руху потерпілої особи та руху трупа, швидкість цих дій. Напрямок руху, прикмети винного тощо.

Перед початком пошуку слідів біологічного походження експерт повинен скласти план огляду місця злочину з урахуванням виду злочину, кількості потерпілих, виду тілесних ушкоджень та умов місцевості, що підлягає огляду.

Якщо на місці злочину працюють криміналісти, то під час огляду вони можуть виявити об'єкти різного походження: дактилоскопічні, спрологічні, балістичні, біологічні тощо. Однак участь експертів-біологів робить перевірку більш якісною щодо слідів біологічного походження.

Сліди крові, людські екскременти, тканини та волосся є звичайними речовими доказами, які використовуються для встановлення обставин події та особи злочинця.

Існують високоефективні методи вирішення критичних завдань розслідування: наявність крові, визначення походження людини чи тварини (реакція преципітації Чистовича-Уленгута), визначення ймовірності походження конкретної людини, ідентифікація особи (аналіз ДНК) або генитопоскокія, з'ясування механізму появи слідів, ідентифікація інших виділень (сперми, слини, поту тощо), живих тканин (особливо лусочок) і волосся як належних групам людей або конкретній особі.

У процесі дослідження місць аварій основною умовою пошуку слідів біологічного походження є терміновість проведення слідчих (розшукових) дій, оскільки ці об'єкти можуть бути швидко знищені. Крім того, сліди біологічного походження є малопомітними та змінюють зовнішній вигляд з часом (наприклад, колір плям крові), їх відновлення, як правило, потребує залучення відповідних спеціалістів та використання численних технічних засобів.

Під час пошуку біологічних слідів у контексті кримінального розслідування основним є те, що біологічні сліди пов'язані з конкретною особою, їх варто шукати на місці злочину, де вона вступила в фізичний контакт з об'єктом.

Одним з основних об'єктів дослідження є кров. За кривавими слідами також можна визначити тип зброї, місце злочину, місцезнаходження жертви в момент поранення, напрямок руху пораненого або руху трупа, характеристики трупа. Інформацію про зловмисника, вік сліду, стать, регіон походження (де сталася кровотеча), наявність алкоголю або токсинів у крові.

Форма і розмір плями крові залежать від виду ушкодження, місця розташування потерпілого, місця та руху, висоти краплі крові, характеру поверхні закривавленого предмета тощо.

Вологопоглинаючі поверхні та ворсові матеріали не зберігають зазначених властивостей.

Щоб виявити видимі плями крові, плями крові в темних кімнатах варто попередньо освітити з усіх боків ліхтариком та оглянути поверхні, стіни, підлогу, стелю та предмети.

Пошуки ледь помітних або невидимих кривавих слідів, залишених злочинцями під час приховування злочинів, можна проводити як у разі досить рівномірного загального освітлення, так і в затемнених приміщеннях з кутом освітлення 45°, характерний блиск. УФ-лампи також можна використовувати в темних приміщеннях. При цьому, поглинаючи світло, пляма крові забарвлюється в темно-коричневий оксамитовий колір [2].

Кров набагато важче знайти на відкритих місцях, особливо якщо кров просякнута землею. На землі кров від ходьби й атмосферних опадів (дощ, роса, сніг) швидко зникає, втрачаючи свій звичайний вигляд і колір.

Пошук слідів крові вимагає обережної ходьби та ретельного огляду всіх прилеглих територій, кущів, травинок, каменів, палиць та інших предметів (у рамках огляду).

Слина – це секрет слинних залоз людини, що виділяється в ротовій порожнині і бере участь у травленні. Це каламутна і в'язка рідина через наявність клітинних компонентів. Сухі сліди слини на темних предметах мають злегка білуватий колір.

Він містить генетично визначені маркери, які можна використовувати для виявлення дискримінаційних характеристик у людей, які залишили відповідні сліди.

Слину та виділення з носа як речові докази найчастіше можна знайти на недопалках, носових хустках, марках, але їх також можна знайти на посуді, шийках пляшок і залишках їжі (яблука, хліба, ковбаси тощо). Дослідження слини дозволяє визначити групу крові підозрюваного або жертви.

Сліди слини під впливом ультрафіолету набувають слабкого синювато-білого випромінювання. Тобто вони відбивають промені.

Піт є продуктом потових залоз шкіри, які є гілками шкіри разом із сальними залозами. Це безбарвна водяниста рідина, яка містить значну кількість сечовини та солей. До його складу входять сечова кислота, креатин, фітонциди жирних кислот і мінеральні солі. Сальні залози виробляють шкірне сало, яке виділяється на поверхні шкіри. Він змішаний з креатином і частинками продуктів розпаду епітеліальних клітин [3].

Жир є важливою частиною слідів, залишених пальцями та долонями на гладких поверхнях. Жир, залишений у вигляді відбитків пальців або рук, є найпоширенішим

об’єктом дослідження в судовій медицині. Однак метод відстеження (визначення приналежності до групи) все ще не досить поширений на практиці.

Піт і жир деяких людей належать до тієї саме групи, що й кров. Криміналістична цінність слідів поту ґрунтується на можливості визначення належності об’єкта людям на основі антигенів системи АВ0, присутніх у цих виділеннях людини.

Волосся людини – це ороговіле покриття шкіри, яке покриває майже всю її поверхню.

Їх розрізняють: довге і густе волосся, борода і вуса, пахви, лобок і статеві органи, щетинки брів, вій, носових і вушних раковин, м’яке волосся, що вкриває всі інші поверхні тіла (крім долонь і стоп).

Волосся шукають як доказ у таких справах, як вбивства, автомобільні аварії, пограбування та сексуальні злочини.

У багатьох випадках виявлення волосся нешкідливо, але вимагає високої точності й обдуманих дій. Гарне освітлення має важливе значення у процесі пошуку волосся.

Проблеми з кольором волосся також виявляються під час мікроскопічного дослідження.

Речові докази біологічного походження, такі як частини органи або тканини, рідко знаходять на місці злочину у вигляді мікровідбитків пальців. Зазвичай їх виявляють в автомобілях під час наїзду на пішоходів, а також у кримінальному спорядженні, предметах на місці злочину та у вмісті нігтів жертв і нападників, упакованих у банки, пробірки, поліетиленові пакети тощо. За допомогою тесту можна визначити його походження, стать людини, групу крові та характер травми [9].

Визначення наявності речовини і встановлення її статі та групи приналежності проводяться в стаціонарній лабораторії через складність обладнання, необхідного для такого виду дослідження, але проводяться впродовж трьох діб.

Сліди запаху вилучаються з місць, де могли перебувати злочинці, потерпілі та предмети, які могли контактувати з цими особами.

Виявлення та вилучення запахових слідів здійснюється одразу після роботи службового собаки і фото- та відеозйомки в лабораторії.

Висновки. Отже, з усього вищезазначеного можна зробити висновок про те, що наука «криміналістика», а саме криміналістичне дослідження слідів, що походять від організму людини, є надзвичайно важкою, об’ємною та важливою для швидшого розслідування злочинів наукою. З кожним днем у зв’язку із просуванням науково-технічних технологій є потреба у розвитку та покращенні методів і техніки дослідження біологічних зразків людини. Але вже і сьогодні варто зазначити, що сучасні методи дослідження біологічних слідів людини значно полегшують і пришвидшують розслідування у кримінальному та інших провадженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Редакція від 01.10.2022, підстава – 2598-IX.

2. Біленчук П. Д., Курко М. Н., Стахівський С. М. Проведення судових експертиз: Довідник. К., 1995.

3. Галаган В. І., Козак О. В. Процесуальний порядок і тактика отримання зразків для експертизи у кримінальному провадженні України : моногр. 2-ге вид., переробл. та допов. Краматорськ: ТОВ «Каштан», 2015. 224 с.

4. Алгоритм дій працівників органів внутрішніх справ при вилученні слідів біологічного походження під час проведення огляду місця події: інформаційно-методичний лист. Київ, 2012. 5 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Х.: Одіссей, 2013. 1 104 с.

6. Методичний лист щодо можливостей експертизи ДНК-аналізу, механізму вилучення об’єктів дослідження, зразків біологічного матеріалу та умов їх зберігання. URL: http://uasol.com/index.php7aicN2838

7. Єрмолаєва А. О., Лагус В. І. Особливості збирання, зберігання та направлення біологічних слідів людини на молекулярно-біологічну експертизу: метод. рекомендації / ДНДЕКЦ МВС України. К., 2006. 24 с.

8. Романюк Б. В. Участь спеціаліста на стадії досудового слідства: навч. посіб. / МОН України, МНДЦПБОЗ при РНБО України. К., 2010. 303 с.

9. Судово-цитологічний атлас тканин та органів людини. Старовойтова Р. О., Дручініна І. М., Бурчинський В. Г., Кривда Г. Ф., Ліщенко О. П. Херсон: Наддніпряночка, 2011. 108 с.

REFERENCES

1. Criminal Procedural Code of Ukraine. Edition of October 1, 2022, basis – 2598-IX.

2. Bilenchuk P. D., Kurko M. N., Stakhivskyi S. M. Conducting forensic examinations: Handbook. K., 1995.

3. Galagan V. I., Kozak O. V. Procedural procedure and tactics of obtaining samples for examination in criminal proceedings of Ukraine: monogr. 2nd ed., revised. and add. Kramatorsk: LLC "Chestnut", 2015. 224 p.

4. Algorithm of actions of internal affairs officers when removing traces of biological origin during inspection of the scene of the incident: Informational and methodological letter. Kyiv, 2012. 5 p.

5. Criminal Procedural Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary / Rep. ed.: S. V. Kivalov, S. M. Mishchenko, V. Yu. Zakharchenko. X.: Odyssey, 2013. 1 104 p.

6. Methodical letter on the possibilities of DNA analysis examination, the mechanism of extraction of research objects, samples of biological material and their storage conditions. URL: http://uasol.com/index.php7aicN2838

7. Yermolaeva A. O., Lagus V. I. Peculiarities of collecting, storing and sending human biological traces for molecular biological examination: method. recommendations / DNDEKTS of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. K., 2006. 24 p.

8. Romaniuk B. V. Participation of a specialist at the stage of pre-trial investigation: training. manual / MES of Ukraine, MNDCPBOZ at the National Security and Defense Council of Ukraine. K., 2010. 303 p.

9. Forensic and cytological atlas of human tissues and organs / Starovoytova R. O., Druchinina I. M., Burchynskyi V. G., Kryvda G. F., Lishchenko O. P. Kherson: Naddnipryanochka, 2011. 108 p.

A. Lazebnyi, A. Shcherbyna. Biological Traces of a Person as a Clue in Solving Crimes

The article highlights the importance of the study of human biological traces in criminal and other practices of crime investigation. The article indicates the main types of traces of biological origin, their characteristics, and research methods. The current legislation of Ukraine regarding the investigation of crimes in the aspect of human biological traces is analyzed.

The dynamics of crime, the improvement and diversification of methods of committing crimes, the use of modern technical means by criminals require special knowledge from investigators (prosecutors, courts). The Criminal Procedure Code of Ukraine provides for the possibility of involving specialists in conducting investigative actions (searches), especially when inspecting the scene of the incident. The purpose of inviting responsible experts is to assist investigators in identifying, obtaining, and seizing evidence. This speeds up the process of investigative actions (search). This makes it much easier for the investigator to determine what facts are causal, where and when what signs can be detected, and how technology is used to detect them. Specialists help investigators determine the boundaries of the inspection of the crime scene, determine the mechanism of events, find references to traces and other physical evidence, and identify the mechanisms of committed crimes.

It is argued that the inspection as an investigative action (operational search) consists in the direct observation and examination of physical objects related to the circumstances of a person's criminal act. As part of this process, the prosecutor/investigator establishes (discovers), investigates (to the extent possible at this stage) and gathers information about factual evidence relevant to the criminal case.

It is proven that forensic tasks include: finding traces of a crime and other objects that can be used as physical evidence in criminal cases, explanations in criminal cases, analysis of other situations related to criminal cases.

Keywords: *human biological traces, crime detection, crime forensics, DNA examination, detection measures, investigation procedure.*

Стаття надійшла до редколегії 9 листопада 2022 року